

## ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ КОМПОНЕНТІВ ЇХ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ

### EXPORT POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AND IMPROVEMENT OF COMPONENTS OF THEIR STRATEGIC DEVELOPMENT

У статті досліджено теоретико-методологічні засади формування та розвитку експортного потенціалу аграрних підприємств України, проаналізовано сучасний стан та тенденції розвитку експортної діяльності в аграрному секторі. Обґрунтовано, що в умовах глобалізації та посилення конкуренції на світових аграрних ринках українські сільськогосподарські підприємства потребують комплексного підходу до нарощування експортних можливостей та розробки ефективних стратегій розвитку. Визначено ключові бар'єри у нарощуванні експортного потенціалу та запропоновано механізми їх подолання. Доведено необхідність впровадження інноваційних підходів до стратегічного розвитку аграрного сектору, що передбачає комплексну модернізацію галузевої екосистеми з урахуванням глобальних технологічних трендів. Основними результатами дослідження є розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо удосконалення компонентів стратегічного розвитку аграрних підприємств, зокрема через впровадження технологій точного землеробства, розвиток системи управління якістю, формування кадрового потенціалу та створення агротехнологічних парків.

**Ключові слова:** експортний потенціал, аграрні підприємства, стратегічний розвиток, зовнішня торгівля, агропродовольча продукція, інновації, конкурентоспроможність, модернізація, експортна діяльність, міжнародний ринок.

The article carries out a comprehensive study of the theoretical and methodological foundations of formation and development of the export potential of agricultural enterprises of Ukraine, and also substantiates scientific and practical recommendations for improving the components of their strategic development in the context of globalization and increased competition in the world agri-food markets. The relevance of the study is stipulated by the need to find effective mechanisms for increasing the export capabilities of domestic agricultural enterprises and developing adaptive development strategies in the context of dynamic changes in the external environment and geopolitical challenges. The purpose of the study is to develop theoretical provisions and practical recommendations for the formation and development of the export potential of agricultural enterprises, taking into account current trends in globalization and European integration. The methodological basis of the research is a systematic approach to the study of economic phenomena and processes, as well as general scientific and special research methods: monographic – for theoretical generalization of scientific concepts; statistical and economic – for analyzing the dynamics of foreign trade indicators; structural and functional – for studying the components of export potential; abstract and logical – for formulating theoretical generalizations and conclusions. Based on the study, the main trends in the development of export activities of agricultural enterprises were identified, the commodity and geographical structure of exports of agri-food products was analyzed, and key barriers to increasing export potential were identified. The necessity of introducing innovative approaches to the strategic development of the agricultural sector, which involves a comprehensive modernization of the sectoral ecosystem, taking into account global technological trends and challenges of the modern world market, is substantiated. The mechanisms for overcoming the identified barriers are proposed, including technological modernization of production facilities, development of logistics infrastructure, implementation of international quality standards, formation of human resources and creation of agro-technological parks. The practical value of the results obtained lies in the possibility of their use in the development of strategies for the development of agricultural enterprises, the formation of state policy to support export-oriented producers and the improvement of mechanisms for regulating foreign economic activity in the agricultural sector. The proposed recommendations will help to increase the competitiveness of domestic agricultural enterprises in the international market, optimize their export activities and integrate them into global value chains.

**Key words:** export potential, agricultural enterprises, strategic development, foreign trade, agri-food products, innovations, competitiveness, modernization, export activities, international market.

УДК 39.564:338.43

DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.15-44>

**Ковбаса О.М.**<sup>1</sup>

к.е.н., доцент, завідувач кафедри економіки та підприємництва імені професора І.М. Брюховецького, Сумський національний аграрний університет

**Kovbasa Oleksandr**

Sumy National Agrarian University

**Постановка проблеми.** В умовах глобалізації та посилення конкуренції на світових аграрних ринках українські сільськогосподарські підприємства потребують комплексного підходу до нарощування експортних можливостей та розробки ефективних стратегій розвитку.

Практичне значення такого дослідження полягає в системному аналізі та розробці науково обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення конкурентоспроможності вітчизняних аграрних підприємств на міжнародному ринку. Дослідження дозволить ідентифікувати ключові проблеми та

бар'єри у нарощуванні експортного потенціалу, а також запропонувати дієві механізми стратегічного управління, спрямовані на оптимізацію виробничих процесів, диверсифікацію експортної діяльності та адаптацію до мінливих ринкових умов.

Особливої ваги дослідження набуває в контексті необхідності імплементації інноваційних підходів до стратегічного розвитку аграрного сектору, впровадження сучасних технологій виробництва, підвищення якості сільськогосподарської продукції та її відповідності міжнародним стандартам. Результати наукової роботи сприятимуть

<sup>1</sup> ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2593-0362>

формуванню дієвих механізмів державної підтримки експортоорієнтованих аграрних підприємств, забезпеченню їхньої економічної стійкості та розширенню присутності українських виробників на світових ринках продовольства.

Проблема ускладнюється також зовнішніми чинниками: мінливістю кон'юнктури світового аграрного ринку, посиленням конкуренції, геополітичними трансформаціями та необхідністю постійної адаптації до нових викликів. Саме тому наукове дослідження має бути спрямоване на розробку гнучких, адаптивних механізмів стратегічного управління, здатних забезпечити сталий розвиток експортного потенціалу аграрних підприємств в умовах високої невизначеності та динамічних змін зовнішнього середовища.

#### **Аналіз останніх досліджень і публікацій.**

Теоретико-методологічні засади формування експортного потенціалу аграрних підприємств досліджені у працях багатьох вітчизняних науковців. Так, Бондарчук Н.В., Васільєва Л.М. та Міньковська А.В. присвятили свої дослідження питанням стратегічного управління інноваційним розвитком аграрних підприємств для забезпечення їх фінансово-економічної безпеки [1]. Економічну безпеку агропідприємств в умовах війни досліджували Сисоліна Н., Савеленко Г. та Сисоліна І. [2]. Корженівська Н.Л., Осадчук І.О. та Сидорак Я.І. досліджували експортний потенціал аграрної галузі в умовах невизначеності [8]. Ібатуллін М., Остапенко С., Присяжнюк Н. та Удовиченко О. зробили внесок у формування системи державного регулювання реалізації експортного потенціалу агропродовольчого сектору [9]. Вовк М.В. та Вороблевський В.І. розглядали питання підтримки експортного потенціалу аграрного сектору в умовах воєнного стану [10]. Шалений В. та Бурцев О. запропонували підходи до розвитку агросектору на засадах кластеризації [11]. Статистичну основу досліджень забезпечили праці Вернера І.Є. [4], Івченка В.М. та Майданюка О.Е. [5]. Проведений аналіз наукових праць свідчить про багатоаспектність та комплексність досліджень проблематики формування експортного потенціалу аграрних підприємств, що створює потужне теоретико-методологічне підґрунтя для подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

**Постановка завдання.** Метою наукової статті є дослідження теоретико-методологічних засад формування та розвитку експортного потенціалу аграрних підприємств, а також розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо удосконалення компонентів їх стратегічного розвитку в умовах посилення глобальної конкуренції.

#### **Виклад основного матеріалу дослідження.**

У сучасних умовах глобалізації світового ринку сільськогосподарська галузь України має значні конкурентні переваги, зумовлені сприятливими

природно-кліматичними умовами, родючими землями та потужним виробничим потенціалом.

Ключовим аспектом нарощування експортного потенціалу аграрних підприємств є послідовна модернізація виробничих процесів, впровадження інноваційних технологій та підвищення якості сільськогосподарської продукції до рівня міжнародних стандартів. Це передбачає не лише технологічне оновлення, але й розвиток системи менеджменту, запровадження принципів сталого розвитку та екологічно чистого виробництва [8–9].

Важливу роль у формуванні експортного потенціалу відіграє державна підтримка аграрного сектору, яка включає фінансово-кредитні механізми, податкові пільги, страхування ризиків та інформаційно-консультаційну допомогу підприємствам. Диверсифікація експортних ринків, вивчення кон'юнктури міжнародного ринку та адаптація до мінливих світових тенденцій дозволяють аграрним підприємствам розширювати географію збуту та нарощувати конкурентоспроможність [10, с. 37–38].

Суттєвим резервом нарощування експортного потенціалу є поглиблена переробка сільськогосподарської сировини, що дозволяє підвищити додану вартість продукції та зменшити залежність від кон'юнктурних коливань світових цін на сировинні товари. Розвиток інтегрованих структур, створення кластерних об'єднань та логістичних центрів сприяють більш ефективному просуванню продукції на зовнішніх ринках [11, с. 74, 80] (табл. 1).

Підготовка висококваліфікованих кадрів, здатних працювати в умовах міжнародної конкуренції, також є критичним фактором формування експортного потенціалу. Запровадження програм професійного розвитку, стажування та обміну досвідом дозволяє вітчизняним фахівцям опанувати сучасні управлінські та маркетингові стратегії.

Важливим напрямком є також інвестування в науково-дослідні розробки, селекцію нових високопродуктивних сортів сільськогосподарських культур та порід тварин, які відповідають вимогам світового ринку. Впровадження біотехнологій, точного землеробства та інших інноваційних підходів створює додаткові конкурентні переваги для вітчизняних аграрних підприємств [1, с. 38].

Таким чином, формування та розвиток експортного потенціалу аграрних підприємств є складним, багатовекторним процесом, який вимагає інтеграції зусиль держави, бізнесу, науки та освіти. Послідовна реалізація комплексної стратегії модернізації, інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності дозволить українським аграрним підприємствам не лише зміцнити свої позиції на світовому ринку, але й перетворитися на потужних глобальних гравців.

Аналіз показників зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією України за 2022–2024 роки

Формування та розвиток експортного потенціалу аграрних підприємств

Показник	Характеристика	Значення для експортного потенціалу
Технологічна модернізація	Впровадження сучасних технологій виробництва	Підвищення якості та конкурентоспроможності продукції
Диверсифікація ринків	Розширення географії експорту	Зменшення ризиків залежності від одного ринку
Державна підтримка	Фінансові, податкові та інформаційні механізми	Стимулювання розвитку експортної діяльності підприємств
Інноваційний розвиток	Впровадження наукових розробок	Створення унікальних конкурентних переваг
Логістична інфраструктура	Розвиток транспортних та складських систем	Оптимізація витрат та прискорення просування продукції
Кадровий потенціал	Підготовка висококваліфікованих фахівців	Підвищення ефективності управління експортною діяльністю
Маркетингова стратегія	Дослідження міжнародних ринків	Формування ефективної збутової політики
Сертифікація продукції	Відповідність міжнародним стандартам	Допуск на вимогливі зовнішні ринки
Інвестиційна привабливість	Залучення іноземних та вітчизняних інвестицій	Модернізація виробничих потужностей
Екологічність виробництва	Дотримання принципів сталого розвитку	Відповідність сучасним глобальним вимогам споживачів

Джерело: складено автором на основі [8–10]

демонструє наступну динаміку. Так, протягом досліджуваного періоду спостерігається хвилеподібна зміна як імпортних, так і експортних показників, що відображає складність та мінливість зовнішньоекономічної кон'юнктури (рис. 1).

Експортні показники мають певну варіативність: у 2022 році експорт становив 23,4 млрд доларів США, далі відбулося незначне зниження до 22 млрд доларів у 2023 році, проте вже у 2024 році намітилося поступове відновлення до рівня 24,7 млрд доларів. Водночас імпортні показники демонструють стабільну тенденцію до зростання: від 5,95 млрд доларів у 2022 році до 7,64 млрд доларів у 2024 році.

Важливим індикатором зовнішньоторговельної діяльності є сальдо, яке протягом усього періоду залишається позитивним, що свідчить

про перевагу експорту над імпортом. Найвище позитивне сальдо спостерігалось у 2022 році – 17,45 млрд доларів, дещо знизившись у 2023 році до 15,05 млрд доларів, та знову піднявшись до 17,06 млрд доларів у 2024 році.

Динаміка показників вказує на загальну стійкість агропродовольчого сектору України, здатність швидко адаптуватися до змінних зовнішньоекономічних умов та демонструвати позитивні тенденції нарощування експортного потенціалу. Незважаючи на певні коливання, галузь зберігає спроможність генерувати значні валютні надходження та підтримувати позитивне торговельне сальдо.

Аналіз товарної структури експорту агропродукції України у 2024 році розкриває важливі характеристики вітчизняного аграрного сектору та його експортної спроможності. Провідні позиції

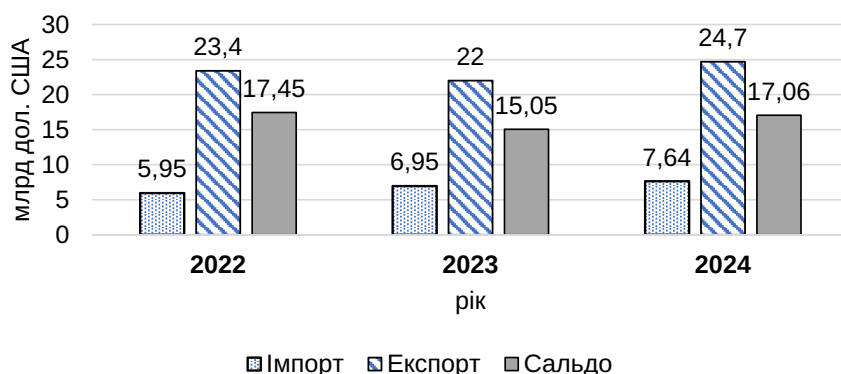


Рис. 1. Показники зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією України, млрд дол. США

Джерело: складено автором на основі [4–5]

в експортному кошику займають олія соняшникова та кукурудза, частки яких практично ідентичні та становлять 20,70% та 20,60% відповідно. Це підтверджує традиційно потужні позиції України на світовому ринку олійних культур та зернових (рис. 2).

Пшениця посідає третю сходинку з часткою 15,10%, що також є вагомим показником експортного потенціалу та підтверджує статус України як впливового гравця на глобальному ринку зернових. Насіння ріпака та соя формують наступні позиції з частками 7,50% та 5,40% відповідно, демонструючи диверсифікацію експортної номенклатури олійних культур.

В цілому, структура експорту демонструє чітку орієнтацію на сировинні та продукти первинної

переробки, що має як переваги, так і виклики для подальшого розвитку. З одного боку, це забезпечує стабільні валютні надходження, а з іншого – актуалізує потребу в нарощуванні потужностей глибокої переробки та виробництві продукції з високою доданою вартістю.

Аналіз рейтингу країн за експортом української аграрної продукції у 2024 році розкриває складну картину зовнішньоекономічної діяльності вітчизняного аграрного сектору (рис. 3).

Лідером експортних поставок є Іспанія з обсягом 2675,9 млн доларів США та значним приростом 914,0 млн доларів порівняно з попереднім роком, що демонструє стійкий інтерес європейського ринку до української сільськогосподарської продукції. Друге місце посідають Нідерланди

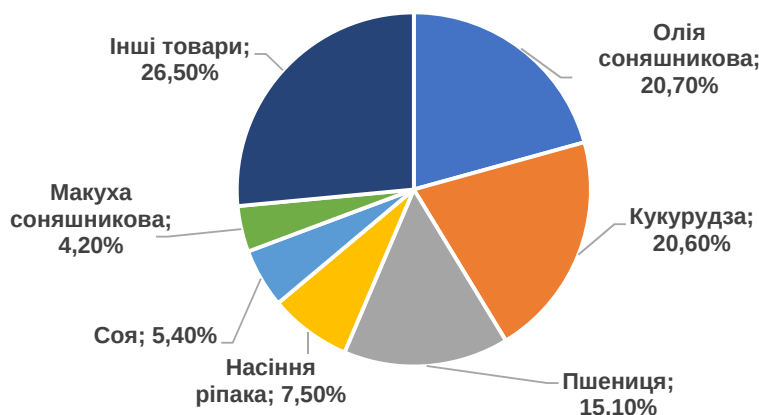


Рис. 2. Товарна структура експорту агропродукції у 2024 році

Джерело: складено автором на основі [4–5]

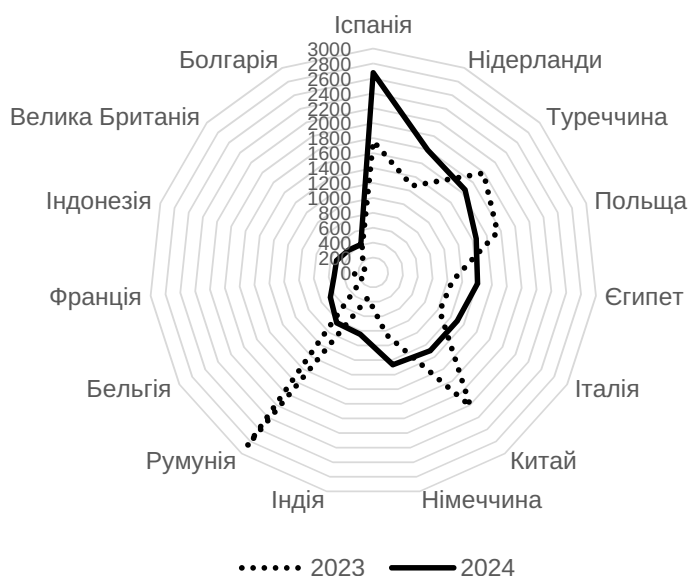


Рис. 3. Рейтинг країн за експортом української аграрної продукції:

Джерело: складено автором на основі [4–5]

з експортом 1795,4 млн доларів та позитивною динамікою зростання на 523,3 млн доларів. Водночас варто звернути увагу на суттєві зміни в географії експорту. Зокрема, Туреччина та Польща показують від'ємну динаміку, скоротивши імпорту української аграрної продукції на 333,6 та 297,2 млн доларів відповідно. Показовим є значне скорочення експорту до Китаю на 914,9 млн доларів, що пов'язано в першу чергу з геополітичними факторами. Важливо зазначити на появі країн, які раніше не були традиційними імпортерами української агропродукції. Зокрема, Індонезія з приростом 392,2 млн доларів та Бельгія з приростом 491,5 млн. доларів, які розширюють географію експортних поставок.

Рейтинг експортерів української аграрної продукції у 2024 році відображає складні та динамічні процеси на світовому ринку. Незважаючи на окремі негативні тенденції, загальна картина демонструє потужність та гнучкість вітчизняного аграрного сектору, його здатність знаходити нові ринки збуту та утримувати конкурентні позиції в глобальній торговельній системі.

Вкрай важливим для України, при нарощування власних експортних спроможностей агропродукції, є подолання наявних проблем та бар'єрів, таких як недостатній рівень технологічної модернізації виробничих потужностей, що впливає на якість продукції, та її відповідність міжнародним стандартам. Також логістична інфраструктура залишається критичною перешкодою, оскільки застаріла транспортна система, зруйнована війною інфраструктура портів та залізничних шляхів створюють суттєві складнощі у забезпеченні ефективних експортних поставок. Додатковим викликом є висока вартість транспортування та складська логістика,

що зменшує конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світовому ринку [2; 6].

Недосконале інституційне середовище, постійні зміни в законодавстві та податковому регулюванні створюють несприятливий інвестиційний клімат. Це перешкоджає залученню довгострокових інвестицій у модернізацію агропромислового комплексу та розвиток експортної інфраструктури.

Геополітична нестабільність, спричинена військовою агресією, формує додаткові ризики для потенційних іноземних інвесторів та партнерів. Воєнні дії безпосередньо впливають на логістичні маршрути, страхові та кредитні умови, що суттєво ускладнює просування української агропродукції на зовнішніх ринках (табл. 2) [6–7].

Подолання зазначених бар'єрів вимагає системних реформ, комплексної державної підтримки, залучення міжнародних інвестицій та послідовної стратегії розвитку агропромислового комплексу з орієнтацією на високотехнологічне виробництво та глибоку переробку продукції.

Імплементация інноваційних підходів до стратегічного розвитку аграрного сектору вимагає комплексної модернізації всієї галузевої екосистеми з урахуванням глобальних технологічних трендів та викликів сучасного світового ринку. Основою трансформаційних процесів є впровадження технологій точного землеробства, що дозволяють максимально ефективно використовувати природні та технологічні ресурси через застосування GPS-моніторингу, супутникової навігації, бездротових сенсорних мереж та автоматизованих систем управління агровиробництвом.

Система управління якістю потребує впровадження інтегрованих стандартів GlobalG.A.P., HACCP та ISO, що дозволить не лише підвищити

Таблиця 2

**Механізми подолання бар'єрів у нарощуванні експортного потенціалу агропромислової продукції України**

Проблема/бар'єр	Механізми вирішення
Застаріла технологічна база виробництва	Державні програми модернізації, пільгове кредитування, податкові канікули для підприємств, що впроваджують інновації
Логістичні обмеження та пошкоджена інфраструктура	Відбудова портової інфраструктури, диверсифікація транспортних коридорів, часткове державне фінансування логістичних проектів
Низький рівень переробки сировини	Створення державних та приватних індустріальних парків, стимулювання глибокої переробки через механізми компенсації
Геополітичні ризики	Страховання експортних контрактів, державні гарантії, диверсифікація ринків збуту
Брак кваліфікованих кадрів	Цільові програми перепідготовки, співпраця з освітніми закладами, стажування за кордоном
Складність кредитування	Часткова компенсація відсоткових ставок, державні гарантії, створення експортно-кредитного агентства
Низька диверсифікація експорту	Маркетингова підтримка виходу на нові ринки, укладання міжурядових торговельних угод
Технічні бар'єри виходу на зовнішні ринки	Гармонізація стандартів, спрощення сертифікаційних процедур, державна підтримка

Джерело: складено автором на основі [6–8; 10]

конкурентоспроможність вітчизняної продукції, але й забезпечити повну простежуваність ланцюга постачання. Технологічна модернізація має супроводжуватися розвитком кадрового потенціалу через систему безперервного навчання, впровадження дуальної освіти, стажування на провідних міжнародних агропідприємствах та створення галузевих освітньо-наукових кластерів. Потужним драйвером розвитку може стати створення агротехнологічних парків, які об'єднують наукові установи, виробничі підприємства та інвесторів, забезпечуючи повний інноваційний цикл від наукової розробки до комерціалізації технологій [8; 10; 11].

В цілому, стратегічний розвиток аграрного сектору вимагає системної, послідовної та комплексної трансформації, яка поєднує технологічні інновації, цифрову модернізацію, розвиток людського капіталу та державну підтримку, що дозволить вітчизняному агробізнесу вийти на якісно новий рівень конкурентоспроможності на світовому ринку.

**Висновки.** На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що експортний потенціал аграрних підприємств України є потужним інструментом економічного розвитку, який потребує системного підходу до його нарощування та ефективного використання. Результати аналізу демонструють, що незважаючи на складні геополітичні умови, вітчизняний аграрний сектор зберігає стійкі позиції на світовому ринку, про що свідчить позитивне торговельне сальдо та диверсифікована географічна структура експорту. Водночас виявлено, що основу експортного кошика складає продукція з низьким ступенем переробки, зокрема олія соняшникова та зернові культури, що вказує на необхідність розвитку переробних потужностей та виробництва продукції з високою доданою вартістю.

Дослідження підтверджує, що ключовими факторами нарощування експортного потенціалу є технологічна модернізація виробництва, впровадження інноваційних підходів, розвиток логістичної інфраструктури та адаптація до міжнародних стандартів якості. Особливого значення набуває державна підтримка експортоорієнтованих підприємств через механізми фінансово-кредитного стимулювання, податкових преференцій та інформаційно-консультаційного супроводу.

Перспективи подальших наукових досліджень доцільно зосередити на розробці методологічних підходів до оцінки ефективності експортної діяльності аграрних підприємств в умовах невизначеності, вдосконаленні механізмів державно-приватного партнерства у розвитку експортної інфраструктури, а також дослідженні інноваційних інструментів хеджування ризиків зовнішньоекономічної діяльності.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондарчук Н.В., Васильєва Л. М., Мінковська А. В. Стратегічне управління інноваційним розвитком аграрного підприємства для забезпечення його фінансово-економічної безпеки. *Підприємство та інновації*. 2022. №23. С. 37–41.
2. Сисоліна Н., Савеленко Г., Сисоліна І. Економічна безпека агропідприємств в умовах війни: можливості та загрози. *Економіка та суспільство*. 2024. № 65.
3. Солоненко Ю. В., Панасюк П. І. Державна підтримка та стимулювання бізнесу України в умовах війни. *Галицький економічний вісник*. 2023. № 82(3). С. 190–200.
4. Статистичний щорічник України за 2022 рік / за ред. І.Є. Вернера. Київ : Державна служба статистики України, 2023. 455 с.
5. Івченко В.М., Майданюк О.Е. Зовнішньоторговельний обіг продукції. Київ : НДІ «Укראгропром-продуктивність», 2025. 31 с.
6. Бойко В., Бойко Л. Продовольча безпека та ризики для аграрного виробництва під час війни в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. №41. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1552> (дата звернення 20.01.2025)
7. Бугайчук В., Кривульський Є., Глюза К. Формування стратегії розвитку підприємства в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2023. №56. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3031> (дата звернення 20.01.2025)
8. Корженівська Н.Л., Осадчук І.О., Сидорак Я. І. Експортний потенціал аграрної галузі України в умовах невизначеності та ризиків. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2024. № 43. С. 142–147.
9. Ібатуллін М., Остапенко С., Присяжнюк Н., Удовиченко О. Формування системи державного регулювання реалізації експортного потенціалу агропродовольчого сектору України на шляху до членства в ЄС. *Інститут бухгалтерського обліку. Контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2024. № 1–2. С. 55–64.
10. Вовк М.В., Вороблевський В.І. Підтримка експортного потенціалу аграрного сектору України в умовах воєнного стану. *Український економічний часопис*. 2024. № 5. С. 35–40.
11. Шалений В., Бурцев О. Дослідження потенціалу розвитку агросектору України на засадах кластеризації. *Загальнодержавний науково-виробничий та інформаційний журнал «Енергозбереження. Енергетика. Енергоаудит»*. 2024. № 8(198). С. 71–82.

#### REFERENCES:

1. Bondarchuk N.V., Vasilieva L. M., Minkovska A. V. (2022) Stratehichne upravlinnia innovatsiinym rozvytkom ahrarnoho pidpriemstva dlia zabezpechenia yoho finansovo-ekonomichnoi bezpeky [Strategic management of innovative development of an agricultural enterprise to ensure its financial and economic security]. *Pidpriemnytstvo ta innovatsii – Entrepreneurship and innovation*, no. 23, pp. 37–41.

2. Sysolina N., Savelenko H., Sysolina I. (2024) Ekonomichna bezpeka ahropidpriemstv v umovakh viiny: mozhyvosti ta zahrozy [Economic security of agricultural enterprises in wartime: opportunities and threats]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, no. 65. Available at: <http://www.economyandsociety.in.ua> (accessed January 20, 2025)
3. Solonenko Yu. V., Panasiuk P. I. (2023) Derzhavna pidtrymka ta stymulivannia biznesu Ukrainy v umovakh viiny [State support and stimulation of business in Ukraine during the war]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Herald*, no. 82(3), pp. 190–200.
4. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2022 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2022] / za red. I.Ie. Vernera. Kyiv : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 455 P. (in Ukrainian)
5. Ivchenko V.M., Maidaniuk O.E. (2025) Zovnishnotorhovelnyi obih produktsii [Foreign trade turnover of products]. Kyiv : NDI “Ukrahropromproduktyvnist”, 31 p. (in Ukrainian)
6. Boiko V., Boiko L. (2022) Prodovolcha bezpeka ta ryzyky dlia ahrarynoho vyrobnytstva pid chas viiny v Ukraini [Food security and risks for agricultural production during the war in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, no. 41. Available at: <http://www.economyandsociety.in.ua> (accessed January 20, 2025)
7. Buhaichuk V., Kryvulskyi Ye., Hliuza K. (2023) Formuvannia stratehii rozvytku pidpriemstva v umovakh viiny [Formation of the enterprise development strategy in the conditions of war]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, no. 56. Available at: <http://www.economyandsociety.in.ua> (accessed January 20, 2025)
8. Korzhenivska N.L., Osadchuk I.O., Sydorak Ya. I. (2024) Eksportnyi potentsial ahrarynoi haluzi ukrainy v umovakh nevyznachenosti ta ryzykiv [Export potential of the agrarian sector of Ukraine in conditions of uncertainty and risks]. *Podilskyi visnyk: silske hospodarstvo, tekhnika, ekonomika – Podilskyi Visnyk: agriculture, technology, economy*, no. 43, pp. 142–147.
9. Ibatullin M., Ostapenko S., Prysiazhniuk N., Udovychenko O. (2024) Formuvannia systemy derzhavnoho rehulivannia realizatsii eksportnoho potentsialu ahroprodovolchoho sektoru Ukrainy na shliakhu do chlenstva v YeS [Formation of the system of state regulation of the realization of the export potential of the agro-food sector of Ukraine on the way to EU membership]. *Instytut bukhhalterskoho obliku. Kontrol ta analiz v umovakh hlobalizatsii – Institute of Accounting. Control and analysis in the context of globalization*, no. 1–2. pp. 55–64.
10. Vovk M.V., Voroblevskyi V.I. (2024) Pidtrymka eksportnoho potentsialu ahrarynoho sektoru Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Support for the export potential of the agricultural sector of Ukraine under martial law]. *Ukrainskyi ekonomichnyi chasopys – Ukrainian Economic Journal*, no. 5. pp. 35–40.
11. Shalenyi V., Burtsev O. (2024) Doslidzhennia potentsialu rozvytku ahrosektoru Ukrainy na zasadakh klasteryzatsii [Study of the potential for the development of the agricultural sector of Ukraine on the basis of clustering]. *Zahalnoderzhavnyi naukovy-vyrobnychiy ta informatsiyniy zhurnal “Enerhozberezhennia. Enerhetyka. Enerhoaudyt” – Production and Information Journal “Energy Saving. Energy. Energy audit”*, no. 8(198), pp. 71–82.